

САКРАЛЬНІ КОНОТАЦІЇ ХОРОНІМА УКРАЇНА (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ)

Юлія Браїлко,
кандидат філологічних наук, доцент,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Статтю присвячено вивченню семантико-прагматичного потенціалу домінуючого в українському поетичному дискурсі топоніма Україна, зокрема актуалізації ним сакральних конотацій. Установлено основні способи їхнього оприявлення через такі типи асоціативних зв'язків: Україна – Бог, Україна – святість, Україна – людина, Україна – душа/дух, Україна – міфологічний географічний об'єкт. Визначено, що їхні способи вияву мають широкий імпліцитно-експліцитний діапазон і великою мірою пов'язані з алюзіями до Біблії. Досліджений матеріал дав підстави стверджувати, що найвиразніший і найактивніший в українській поезії перший тип зв'язку, у якому відбито два аспекти: Україна – Ісус Христос і Україна – Бог.

Ключові слова: *онім, топонім, хоронім, конотація, сакральність, алюзія, Україна, Біблія.*

Braïlko Yuliia. Sacral connotations of the choronym Ukraine (on the material of Ukrainian poetry). *Choronym Ukraine is dominant among toponyms that function in Ukrainian poetry. The reason for this is the mental importance of the proper names of countries in the respective languages. The study of the systematic implementation of the strong pragmatic potential of the toponym Ukraine (and numerous cases of actualization of its sacral connotations in particular) is an important and relevant linguistic problem.*

The aim of the article was to study the ways how choronym Ukraine obtained sacral connotations in the poetic context. The Ukrainian poetic discourse of folklore and literary origin was chosen as the source for the study. The problem of the article and the specifics of the factual material led to the use of traditional linguistics descriptive, comparative-semantic methods, the method of contextual analysis in its own contextual and intertextual representations.

Observations over Ukrainian poetic discourse revealed that the investigated choronym acquires sacred connotations in various ways, primarily through the actualization of the following types of associative connections: Ukraine – God, Ukraine – holiness, Ukraine – man, Ukraine – soul/spirit, Ukraine – mythological geographical object. Their methods of expression have a broad implicit-explicit variety and are largely associated with allusions to the New Testament. The most distinctive and most active in Ukrainian poetry is the type of connection in which two aspects are reflected: Ukraine – Jesus Christ and Ukraine – God. The Christian doctrine and the biblical allusions are in the center of the first connection; the writers focus primarily on two components of the myth of the Son of God – the motive of the crucifixion and (most often) the motive of the resurrection. Based on the investigated material, we can state that the connection of Ukraine with Jesus Christ was outlined by Taras Shevchenko in this poetry, and the connection of Ukraine with the Mother of God was outlined by Yurii Fedkovych. Less popular means of sacralization of the analyzed onym are allusions to the Old Testament, explication of the values of “Orthodoxy”, “Christianity”, “Shrine”, and “Temple”.

The prospects of research are seen in the tracing of other functional features of toponymic Ukraine dominant in Ukrainian poetry.

Key words: *onym, toponym, choronym, connotation, sacredness, allusion, Ukraine, Bible.*

Вступ. Беззаперечним є той факт, що хоронім *Україна* домінуючий серед топонімів, які функціують в українській поезії. Причина цього – ментальна вагомість власних назв країн у відповідних мовах. «Онім *Україна*, – зауважує М. Степаненко, – з притаманними йому специфічними ознаками концептуалізації та вербалізації в національно-мовній картині світу й індивідуальній мовотворчості належить до найзнаковіших слів-символів, які репрезентують державу Україну. Він входить до розряду високочастотної лексики, наділений активними

функціонально-стилістичними властивостями, послідовно зберігає за собою роль лексико-семантичного регулятива в межах тексту, зокрема в перспективі його розгортання» (Степаненко, 2005: 188–189). Вивчення системної реалізації потужного прагматичного потенціалу топоніма *Україна* (і численних випадків актуалізації його сакральних конотацій зокрема) видається важливою й актуальною лінгвістичною проблемою.

Функційні особливості власної назви *Україна* в поезії вивчали головно в просторі

ономастикону окремих ідіостилів (Т. Шевченка (Фененко, 1965; Степаненко, 2005), Є. Маланюка (Мельник, 2007; Мельник, 2009), О. Олесь (Троян, 1999), В. Стуса (Лупол, 2011), Б. Олійника (Браїлко, 2016) та ін.) і зрідка залучали до аналізу більш широкий художній матеріал, розв'язуючи різні дослідницькі завдання (Шапошникова, 1999; Можарова, 2009; Браїлко, 2018). Сакральні ж конотації залишилися фактично поза увагою науковців.

Метою нашої розвідки стало вивчення способів набуття хоронімом *Україна* сакральних конотацій у поетичному контексті.

Матеріалом для дослідження обрано український поетичний дискурс фольклорного й літературного походження.

Методи й методики дослідження. Проблематика статті та специфіка фактологічного матеріалу зумовили використання традиційних для мовознавства описового, зіставно-семантичного методів, методу контекстуального аналізу в його власне контекстуальному й інтертекстуальному представленнях.

Результати й дискусії. Спостереження над українським поетичним дискурсом виявили, що досліджуваний хоронім набуває сакральних конотацій різними шляхами. Основні способи їхнього оприявлення – такі типи асоціативних зв'язків, як: 1) *Україна – Бог*; 2) *Україна – святість*; 3) *Україна – людина*; 4) *Україна – душа/дух*; 4) *Україна – міфологічний географічний об'єкт*.

Найвиразніший і найактивніший в українській поезії той тип зв'язку, у якому відбито два аспекти: *Україна – Ісус Христос* і *Україна – Бог*. В основі першого лежать біблійні алюзії та християнське віровчення. Важливо зауважити, що письменники звертаються передусім до двох складників міфу про Сина Божого – мотиву розп'яття та (найчастіше) мотиву воскресіння.

Проаналізований матеріал свідчить, що першим на тотожність доль України та Ісуса Христа вказав у поезії Т. Шевченко, екстраполювавши біблійний сюжет на своє сьогодення: *Доборолась Україна / До самого краю. / Гірше ляха свої діти / Її розпинають. Відсилають до новозавітного сюжету-наратива й письменники післяшевченківської доби, імплікуючи в хоронімові теонімні семи, а з ними – й емотивні, зокрема 'страждання', 'мука': Б. Грінченко у вірші «Україна» (*Заквітчали безчасну (Україну) терновим вінком <...>*); невідомий автор повстанської пісні (*Гей готуйте, хлопці, зброю – / Вирушаємо до бою / Та на ворогів, / На своїх катів! / Щоб кайдан уже кувати, / Україну розпинати / Більш ніхто не хтів, / Більш ніхто не смів*); В. Сосюра (*Хтось**

*плаче: «Україну розп'ято!..» / І трусяться шкельця й рука...); Яр Славутич (Але й лютує ж хижий Петербург! / Недарма й назву деспота-царя, / Що розпинав сердешину Україну, / Той город носить); О. Бердник (О, скажи мені, правди Знавець, / Чи звелися ми вже нанівець, / І України терновий вінець – / То початок ачи кінець?); Д. Павличко (Ото була моя молитва іста, / Аристократа, націоналіста, / Що в Україну, зняту з розп'яття, / Вселити має дух свого життя <...>; <...> Я не засну в п'їтми глибокій, / Як Україну знов розпнуть, / А встану й прокляну Твій спокій, / Твою всеправедну можуть!) та ін. Ще більше емотивні конотації у назві *Україна* виявляються, коли її асоціативний зв'язок із біблійним образом Ісуса Христа не передбачає хоронімно-теонімного синкретизму, а зосереджений на сакральній атрибутиці його страсти (*Я не знаю, Василю, / Як ти витримав біль – / Чи волячі мав жили, / Як мій батько Василь, / Чи любив Україну, / Як хреста, що тобі / Затинався у плечі / При нагорній ходьбі?* (Д. Павличко)), її місці (*Україно – мій сон / І одвічна Голгофо, / Мій жорстокий полон / І душі катастрофа!* (О. Бердник)) або фізіологічній сутності (*<...> питають про тебе, жовніре! / З Голгофи твоєї шукають роси, / щоб в серці своєму до смерті носить / кривавую рану України* (Т. Осьмачка); *Неофіти ідуть! / Ідуть і несуть, / Наче рану Христову – Україну* (Т. Мельничук); *Ти не заснеш, хоч і пізня година: / зліва у грудях пече Україна – / стигма твоя* (І. Римарук)).*

Авторське осмислення образу України в руслі загальновідомого євангельського мотиву воскресіння здійснюється здебільшого через вербалізацію відповідного дієслова, яке забезпечує інтертекстуальний зв'язок (*І жодна зміна / Не станеться в перебігу епох, / Допоки не воскресне Україна, / Бо Він так хоче – наш безсмертний Бог!* (Д. Павличко)), та (іноді) семантико-синтаксичний художній паралелізм (*Із наших снів, з напівдумок неясних / Вночі блиснуло безліч сонць прекрасних, / І громом сурм блискуче-золотих / Збудило мертвих і живих. / Христос воскрес! Воскресла Україна!* (О. Олесь)). Існують й інші контекстуальні засоби для творення такої алюзії: «*Благослови, Божа Мати, / На ворогів міцно стати, / Боронити Україну / По лицарськи – до загибуні. / Борітеся, мої діти, / Бідну землю бороніте, / За прикладом мого Сина / Встане з мертвих Україна*» (нар. тв.). Зауважимо, що згідно з біблійним міфом факт воскресіння Ісуса Христа вже відбувся, але поетично уподібнена до нього Україна пов'язана з цим сакральним процесом широким часовим діапазоном: минулим (*Лани й ліси вклонились їй, – / Воскреслій мрії – Україні*

(О. Олесь); **Воскресла уже Україна** із крові і кости жива! (В. Пачовський)); сьогоденням (описуваних у тексті подій) (<...> *І на стіні до Пушкіна Тарас / Промовив: «Воскресає Україна!»* (М. Рильський)); майбутнім (*Кобзо! ти наша одрада єдина... / Поки із мертвих воскресне Вкраїна, / Поки дождеться живої весни, / Ти нам про нашу тісноту дзвони* (П. Куліш); *Вони бояться, чи та вкрівля з глини / Ножів не криє, списів, хоругов, / Старої слави й сили України, / Котра от-от воскресне, встане знов* (І. Франко); <...> *Та надія шепче нам, / Що минеться зла руїна, / Що воскресне Україна / На погибель ворогам* (М. Зеров); *Розіб'єм наших ворогів: / Мадярів, ляхів і москалів. / Воскресне всім нам батьківщина мила, / Нам наша славна Україна* (нар. тв.); *Я знаю – моя Україна / Воскресне на поклик добра!* (Д. Павличко)). Подеколи фіксуємо невпевненість щодо факту здійснення воскресіння (*І віддих рідної землі / Почули ми – старі й малі... / І всі ми впали на коліна: / Невже воскресла Україна!?* (О. Олесь)), зміну суб'єктних характеристик оніма Україна на об'єктні (*І в тім була космацька сила, / Що Україну воскресила, / Поставиши з Божої руки* (Д. Павличко)), певне нівелювання в хоронімі набутих теонімних конотацій, замотивоване наказовим способом дієслова воскреснути (*Гей, воскресни, Україно і Звичай, і Воля!* (нар. тв.)). Існує також хремотонімний актуалізатор новозавітної інформації: <...> *Як Божий дар, настав сей світлий день – / настав сей день – Великдень України!* (Р. Лубківський).

Нерідко процес поетичного воскресіння України має чітку часово-подієву прив'язку:

1. Визвольні змагання 1917–1922 років – їхній початок (<...> *Стоять на вулицях полки / Плече в плече з робітниками. / <...> / Великдень рідний настає – / О, станьте на коліна! / В сю ніч воскресне, ожисє / Велика Україна!* (О. Олесь)); оборона державності в 1918 р. (*Всі студенти зібралися, / Під Крутами не далися. / <...> / Ви, дівчата, всі хороші, / Вишивайте хлопцям ноші, / Нехай ворог лютий знає, / Що Вкраїна воскреслає* (нар. тв.)); боротьба на західноукраїнських землях 1918–1919 рр. (*В горах сумний час настав, / Мадяр знов нам Батьківщину взяв, / Зітхання й проклин несеться з гір до гір; / Хай згине банда ворогів! / <...> / Сірим шнурком Січ іде, / Січове військо в бій святий веде, / Воскреснеш ти знов, моя ти Батьківщино, / Наша слава Україно!* (нар. тв.)).

2. Друга світова війна – створення та діяльність УПА (*Гей на півночі, на Волині, / Там, де створилася УПА, / Там вже воскресла Україна / І залунала свобода* (В. Прийма); *Повстанський стяг наш лопотить, / Червоночорний у бій скликає – / В крові купається земля!*

/ Це Україна воскреслає (нар. тв.)); визволення України від нацистів (*І час настав, прийшла година, / Назнаменована пора, / Коли воскресла Україна, / Мов цвіт, обаполи Дніпра, / І грізна поплила лавина, / Злетіла згряя соколина / За батька мститись і за сина, / За те, що мучилась сестра* (М. Рильський)).

За допомогою біблійної алюзії письменники розвивають синкретичність образу України, актуалізуючи родинну й теонімну семантику: *І знов я згадую тебе, Вкраїно-мати, / Твою біду, твій вид сумний; / Окруж хреста твого, мій краю розп'ятий, / Я чую регіт навісний...* (В. Самійленко); *Україно-Матінко! Воскресни! / Тануть сні, і котяться в імлу...* (О. Бердник); *Зійшла з хреста печальна Мати, / А руки й ноги у крові. / Україно, молись, хай блаженний Господь / Ізціляє болящу цвяховану плоть* (Д. Павличко).

У небагатьох поетичних текстах контаміновані мотиви розп'яття й воскресіння, що відбиває авторські інтенції до творення динамічного образу України, поступової зміни його тональності від трагічної до оптимістичної, як-от: *Моя кохана Україно, / такою ти – в моїх очах. / Гвіздки твої пробрили руки, / на вітрі коси золоті, / а в чорнім небі – круки, круки... / То ти розп'ята на хресті. / <...> / Луна пісень кругом полине, / тебе ми знімемо з хреста, – / і ти воскреснеш, Україно, / моя ти страднице свята!* (В. Сосюра); *Вбивати Україну йдеш, зміє (Москво), / Тобою вбивану, розп'яту, вбиту, / Що воскреслає, наче Бог, встає, / Руїнує лютя твою несамовиту* (Д. Павличко).

Поетичний зв'язок України з Христом не обмежений наведеними вище алюзіями. Д. Павличко в поезії «Запам'ятай!» відсилає до євангельської проповіді Сина Божого, виголошеної після насичення народу п'ятьма хлібами, її сенс став підґрунтям для християнського таїнства єхаристії: *Запам'ятай, якщо ти українець: / Твоя земля – від Сяну по Кавказ. / <...> / Україна – кров твоя і тіло, / І душа твоя, повік жива. Пор.: Хто тіло Моє споживає та кров Мою п'є, той має вічне життя, і того воскресну Я останнього дня. Бо тіло Моє то правдиво пожива, Моя ж кров то правдиво пиття. Хто тіло Моє споживає та кров Мою п'є, той в Мені перебуває, а Я в ньому* (Ів. 6:54–56). Письменник В. Пачовський синкретизує ці образи за допомогою хремотоніма *Граль*, відсилаючи до відомої з апокрифів західноєвропейської легенди про чашу, з якої нібито пив Ісус Христос під час Таємної вечері: *Сіяло всім з «Великої Руїни» / Століть в краю безіменних могил – / Містичне сяйво Граля України. / До нього слав Михайлик шестокрил...*

Актуалізація в хоронімові Україна значення

Бога як надсутності всього суцього не така продуктивна, вона здійснювана через прийом прямого ототожнення (*Я вірю в Бога – в Україну. / Вона мій Бог і поводитир* (М. Вінграновський)) або порівняння (*Життя бери, та карабіна / Мого не руш – це мій острог, / Це моя зброя, Україна / Недоторканна, наче Бог!* (Д. Павличко)), іноді водночас із залученням алюзій до Старого Завіту (*Та йдуть гуцули і голосять: / «Із хаосу най стане світ!» / І вірять, вірять в горде чудо: / Вкраїна Богом, творцем буде! / Із глини мертвої, із тьми / Сотворим світ, сотворим ми!* (О. Бабій)). Зв'язок Україна – Бог може бути й опосередкованим, як-от в О. Бердника: *Я – Матір-Україна, Я – Софія, / Живого Бога мудрість на Землі!; – Народилась Україна Нова, / Небувала, чиста, мов дитя, / Україна зоряної мови, / Україна Божого Буття <...>.*

Теонімна семантика назви Україна може бути й імпліцитною, тоді перед реципієнтом поетичного тексту постає завдання декодувати експліцитні елементи *хай чаша ця мине, не поминати/озивати всує*, як-от: *НІ, ГАННО, НІ! АБИ ЛИШ НЕ З МОСКВОЮ. / Хай Україну чаша ця мине. / <...> / Орел – двоголавий. Юрій – довгорукий. / Хай Україну чаша ця мине!* (Л. Костенко) (пор.: *І, трохи далі пройшовши, упав Він долілиць, та молився й благав: Отче Мій, коли можна, нехай обмине ця чаша Мене...* (Мат. 26:39)); *Не поминайте Україну всує! / Що ви робили, щоб БУЛА ВОНА, / коли й імення це було – вина?!..* (С. Йовенко); *І в час, коли прощення за провини / Молитимете в Божої Руки, – / не озивайте всує Україну, / Аби не всохли ваші язики* (Б. Олійник) (пор. *Не призывай Імення Господа, Бога твого, надаремно, бо не помилує Господь того, хто призиватиме Його Імення надаремно* (Вих. 20:7); у звичному світському варіанті: *Не вимовляй імені Господа всує* (див., наприклад, (Бачинін В. А., Журавський В. С. & Панов М. І., 2003)). Застосовуючи таку ж алюзію та імплікуючи в хоронімі Україна теонімний компонент, П. Глазовий упродовж розгортання тексту переформатовує його й урешті експлікує інше значення – ‘творіння Боже’: *<...> Щоб пробитись, проитовхатись / Ліктями до влади, / В боротьбі за привілеї / Лізьте хоч на стіни, / Та при тім не поминайте / Всує України. / Вас не стане, й нас не буде / В цім безладнім світі, / А Земля її нестиме / По своїй орбіті, / Бо вона – не знак на карті, / А творіння Боже.*

Переведення аналізованого топоніма в сакральну площину без актуалізації в ньому теонімною семантикою відбувається в образі Бога України, створеному, за нашими спостереженнями, Т. Шевченком: *О милий Боже України! / Не дай пропасти на чужині, / В неволі вольним*

козакам! Цей образ став інтертекстуальним, зазнавши нових художніх інтерпретацій у поезії ХХ–ХХІ ст.: *Будь славен, Боже України, / Скрізь, де людей звучить язик, / Давай оновлення з руїни, / Животвори наш людський вік; Розвийтесь, луки, / Ви, гори і долини, / Благословляють вас руки / Господа України!* (Юрій Липа); *Бубнявіє золото гроном калини, / тут Бог ся рождає, Господь України* (В. Стус); *Клянемося Богом України, / Що вмремо, та не підем в ярмо, / Дух, воскреслий з темної руїни, / На наругу в рабство не дамо; О, перейди крізь наших душ руїни, / Зваж наші злами й злочини жахні, / І дай одвіт, чи Богом України / Чи можеш бути далі, чи вже ні?; Скільки ще помре епох, / Доки дух цю темін зборе, / Доки України Бог / Вийде із Дніпра на гори?!* (Д. Павличко); *Наш бідний Боже України, / чи ти збайдужів, а чи спиши, / чи між богами ти, як миши, / тремтиши залякано й мовчиши, / що весь твій люд нечистим стіни / мурує, здурений...* (І. Малкович).

Асоціативний зв'язок Україна – Бог може й узагалі не передбачати надання географічній назві сакральних конотацій, наприклад, тоді, коли його побудовано на спільній семі ‘існування’ (*Якщо немає України, / То, значить, Господа нема! / А якщо є всевишня сила, / То за що нас вона забила / В закови й скови Москові / Та в польські кайдани крицеві, / Чим завинили ми Творцеві, / Що дав нам долю хробачви?* (Д. Павличко)) або ‘значущість’ («Бог», «народ», «Україна» (з розкотистим «р-р»), «батьківщина» – / *Стільки слів – наче висхлих стручків, у яких тарабанить п'ятьма!* (О. Забужко); *За кого ж головою ляжеш / Ти, мій краєне, із-за Бугу? / За Україну? Віру в Бога?* (Т. Мельничук)).

Типовим вербалізатором і маркером зв'язку Україна – святість є епітет *святи*. Такий засіб його установаження активно застосовувався в українській поезії II половини ХІХ ст. (*Кинувся б на хвилі, нехай би втопили, / Так в серці палає ще інша любов: / Любов до родини – святої Вкраїни!*.. (О. Кониський); *Щасливі, вольні, ми зо всіх сторін / Святої України громадами / Підем к могилі твоїй* (Т. Шевченка) *на поклін; Вкінці нам замовчати годі / Про нашу місію на сході; / В степах святої України / Ще в днях великої Руїни / Були ми повнії пани...* (І. Франко); *Марно ради пита, / Вся засмучена, / Україна свята, / Перемучена* (П. Грабовський); *Нема в світі країни такої, / Як Україна наша свята. / Кожний тут у розкоші, в спокої / І граблями добро нагорта* (В. Самійленко)) і менш продуктивно – у ХХ ст. (*Хоч впало в боях вже багато, / Ще більше до бою нас іде, / До тебе, свята Україно, / Синівська любов щораз веде* (з повстанської пісні 1946 р.); *Побратими, гляньте*

на руїни! / То ж не прах, не камені прости, – / То в руці **Святої України** / Всесвіту Ворота Золоті... (О. Бердник)). Водночас художнє означення *свята* можна потрактувати не як засіб експлікації агонімної семантики, а як високопоетичну оцінку позначеної хоронімом реалії. Максимальний вияв у ньому меліоративних конотацій спричинює вживання лексеми з нормативною суперлативністю *пресвята* (Романченко, 2012: 155–156): **Україно, / ти радости мої й жалі, / моя Вітчизно пресвята!** (В. Стус). Тут маємо підстави говорити і про певне, хоча й завуальоване, асоціативне зближення *Україна – Богородиця*, оскільки в українській мові епітет *пресвята* часто функціонує як постійний до вказаного агоніма (Бусел, 2001: 922).

На підставі дослідженого матеріалу можемо стверджувати, що зв'язок України з Матір'ю Божою накреслив ще Ю. Федькович, послуговуючись алюзією до Євангелія від Івана: <...> *Христів наших по одному / Ведуть на Голгату. / А та мати **Україна**, / Та блізна мати, / Вмивається кривавими, / Під хресатами стоя!* Пор.: *Під хрестом же Ісуса стояли Його мати, і сестра Його матері, Марія Клеопова, і Марія Магдалина* (Ів. 19:25). І. Калинець у вірші «Тренос над ще однією хресною дорогою» робить прозорий поетичний натяк на «безправний суд над Христом, Христове терпіння», жертву Сина Божого, які «вкладені в ліричному героєві на тлі тотальної байдужості глядачів і безсильної матері, яка є алегоричним узагальненням» (України – Ю. Б.) (Розумний, 1988: 498): *змахнула **Україна** / з ока потаємну / сльозинку / господи / аж світиться / прозорий гурток / плакальниць / але вигодувала / ньєнка / власним шпиком / леґіони шпиків*. В інтерпретації біблійного мотиву розп'яття Д. Павличко пішов далі та прямо вказав на тотожність референтів хороніма й агоніма (*Моя **Україно, Богородице** сива, / Я до тебе вертаюсь, як з вирію птах, / Я молюсь до Отця, до Духа, до Сина, / Щоб не гинули діти твої на хрестах!* / <...> / *У снах, що спливають з небес до чола, / Я бачу **Україну** в сумнім ореолі, / Що знову страждальця на світ привела*). У його поезії осмислення образу України як Богоматері відбувається й через інший новозавітний сюжет – знищення царем Іродом немовлят: *Там, під нею, на оберемку сина, / Сяюче вродилося маля. / Та чи заховає **Україна** / Це дитя від Ірода з Кремля?*

Надання хоронімові *Україна* статусу адресата сакральної дії «молитися» унеможливує встановлення класифікаційної ознаки сакрального семантичного складника – теонімного чи агонімного, оскільки молитва – це «усталена словесна формула, змістом якої є

звернення до Господа Бога, Пресвятої Богородиці та святих із проханням чи подякою або прославлення священних осіб і подій» (Пуряєва, 2001: 77). Наприклад: *Прости мене, моя **Україно!** / Тобі молюсь... Мене прости!; Мазєпа сивий. Тільки брови / Все ті ж у нього, як колись. / Тепер він молиться Молдові, / Як **Україні** він моливсь* (В. Сосюра); *Молюсь до **України**. / Вона не чує. Але я молюсь* (Л. Костенко). У разі ж уживання оніма *Україна* на позначення адресанта такої дії відбувається актуалізація в ньому антропоморфних сем, які, проте, не виключають сакральних конотацій, тому що його референт асоційований зі священнослужителем або вірянином: *Вирядили ми свого батенька* (Т. Шевченка) *в далеку дорогу, / А за його **Україна-нєнка помолиться** богу* (Леся Українка); *Співаєш всіх пісень моїх / Як **молиться Україна** – / А я цілую плесна ніг / Упавши на коліна!* (В. Пачовський); *Куди ж тепер спішиш, не поховавши воїв? / <...> / Ти зупинись, **Україно!** / І під тужні дзвони / Вгорни їх в рідну землю, / як до сповитка. / І відспівай усіх за предківським законом. / І стань Державою!* (Б. Олійник); *Я повернусь додому, / В наше поле тверде, / А до тебе **Україна** / Помолитись прийде; **Молиться** за тебе* (білоруський прапор) *Україна, / Ждуть тебе Варшава і Париж...* (Д. Павличко). В. Симоненко в осмисленні образу України через молитовну обрядодію виходить за рамки традиційної для поезії тріади Бог/святий – священник – вірянин, надаючи хоронімові функції такого елемента комунікативного акту, як повідомлення (у цьому випадкові його роль виконує молитва). Унаслідок хоронім *Україна* теж набуває сакральної семантики, причому її максимального вияву: *Україно, ти моя **молитва**, / Ти моя розпука вікова...*

Актуалізує релігійні конотації власної назви *Україна* також вербалізація в поетичному тексті лексем *душа, дух*. Задіяні в генітивній (здебільшого) чи іншій метафорі, вони виражають нематеріальну й безсмертну основу, вищий початок, тобто ті значення, які стосуються сакрального, а не світського дискурсу (див., наприклад, (Скаб, 2008: 86–90): *О мова моя, / **Душа** голосна **України!*** (В. Сосюра); *Вона живе, та **Україна**, / Вона – над ним, Вона єдина / І в Ній корона **души!*** (Юрій Липа); *Душа лугів, душа лісів і піль, / непогамована **душа України** – / летюче буйство в'юнїсте, / як хміль, летюче буйство синє, як барвінок* (Є. Гуцало); *Хто їй сказав прийти у ці руїни? / Хто напоумив тут шукати нас? / Чи це **душа** самої **України** / прийшла до мене в мій останній час?* (Л. Костенко); *Скажіть йому, що треба відступати / Аж за ті гори, де живуть*

хорвати, / За Альп Австрійських снігові хребти, / Щоб душу України зберегти (Д. Павличко); І ось Дух України із чотирох вітрів / повіє і подихне на кістяки Твої – / І оживуть вони і повстануть на трубний / гук великого дня! (В. Пачовський); Цариця поставила в знак приязні киянам, / немов хотіла цим сказати, / що України вольний дух / отак в Москві над прірвою, над кручею / поставлено (П. Тичина); О дух України! Орел! / Дух вільний, смілий і високий, / Злети, стурбуй цей мертвий спокій / І влий життя з своїх джерел (О. Олесь); Все спадкоємство деспота Петра, / Кривавої цариці Катерини / Хай щезне геть із берегів Дніпра, / З полів і духу України! (О. Бердник); <...> Україно, не плач, ти наплакалась досить, / Усміхнися, яви свого духу можуть!; Путінська потворо, імперська маро, / <...> / Ти не подолаєш духу України, / Ти, ганьбою вкритий, у ганьбі помреш (Д. Павличко).

Власна назва Україна набуває й міфохоронічних сем: передусім через отожднення чи порівняння з їхнім експлікантом рай, позитивні конотації якого перебувають у межах асоціативної парадигми «щастя, насолода, блаженство»: Тільки, браття, браття, не лякайтесь, / На Вкраїні зробим рай. Гей! (нар. тв.); Обгородимо Вкраїну, / Зробим Божим раєм, / Віру вірою покинем / І звичай звичаєм (П. Куліш); Моя Вкраїно, мій ти раю, / Ти чарівниченько моя, / Я без кінця тебе кохаю, / Ще й більш кохати хочу я! (М. Кононенко); Пишино квітла Україна, / Повна всякого добра. / Як в раю, жили поляни / Понад хвилями Дніпра (О. Олесь); За краю долю уже не марю, / Хіба наснитись (таке буває), / Що Україна – куточок раю (Н. Баклай). У Юрія Липи подибуємо імплікований зв'язок Україна – рай, який актуалізує алюзивне словосполучення небес сади многопоясні («<...> розробка образів Р. (раю – Ю. Б.) в християнській літературній, іконографічній і фольклорній традиції <...> йде за трьома лініями: Р. як сад; Р. як місто; Р. як небеса. Для кожної лінії вихідною точкою є біблійні або навколорілігійні тексти: для першої – старозавітний опис Едему (Бут. 2: 8–3, 24); <...> для третьої – апокрифічний опис надбудованих один над іншим і населених ангелами небесних ярусів <...>» (Мелетинский, 1990: 454)); О Україно, будь, як Божий світ, / В Тобі небес сади многопоясні, / В Тобі земель розквітла різнородність, / В Тобі довершення Одвічного й Людського.

Увиразнено асоціативний зв'язок України з міфохоронімом рай антитетичними зіставленнями, ґрунтованими на емоційно-оцінній семантиці: На соломі гнилий, мов той пес-волоцюга, лягають, / Полягавши, сльозами один одного

обливають, / Україну простору та вольну, свій рай, споминають: / «Ой ти, краю, наш раю! Ти сяси степами-полями, / Повбиравши степи та поля, мов стрічками, річками»; Вже ж ми в домовині, / І ні печалі нам, ні воздыхання! / Там, у земному раї на Вкраїні, / Про нас ні чутки, ані споминання! (П. Куліш); Та невже ж та Україна – / сей квітчастий рай веселий, / се важке, кроваве пекло – / ще для мене не чужа? (І. Франко).

Наведені вище приклади доводять, що топонім Україна, актуалізуючи міфохоронімі складники, зберігає свою локативну семантику, але існують випадки її зміни, коли відбувається побудова вертикальної моделі простору, зокрема його архетипно найвищої – сакральної сфери. Тоді спостерігаємо виразний асоціативний зв'язок досліджуваної назви з онімом Царство Небесне, установлюваний за гіпо-гіперонімічним принципом: Його Україна – небесний чертог (В. Герасим'юк); ось тут мені степ і воля / хлопці з крилами сплять по курнях / інші рибу ловлять / з морів місячних / а чумаки все їдуть / розсипавши цілу планет солі / бережи ж Господи хоч оцю / україну небесну (Ю. Андрухович); Хай вічно світить лампа над столом / в небеснім Києві, / в небесній Вкраїні. / Хай береже спочинок ваш Господь / всю довгу-довгу, всю небесну вічність. / А я віршую... / Бо казав Світличний: / «Іриночко, без віршів не приходь...» (І. Жиленко).

До менш популярних засобів сакралізації аналізованого оніма належать алюзії до Старого Завіту (або – зрідка – до Старого й Нового водночас). Тоді задіяна в інтертекстуальній грі власна назва Україна включається в розгортання біблійних сюжетів, як і вони долучаються до конструювання поетичних значень, тобто відбувається т. зв. діалог між текстами: І Вкраїні, неспалим-купині, / Поклянемося при святі дари, / Що, коли б нас вчергове не купили, / Ми б вас, маман, їй-бо, не продали (Б. Олійник) (пор. з українською прозою: І стоїть Україна перед нашим духовним зором у вогні, як неопалима купина (О. Довженко «Україна в огні»)); І ти колись боролась, мов Ізраїль, / Україно моя! Сам бог поставив / супроти тебе силу невблаганну / сліпої долі (Леся Українка); Воздвигне Вкраїна свого Мойсея, – / не може ж так бути! (П. Тичина); Ці жінки, що стоять на снігу / В чорнім одязі, наче пінгвіни, / Ждуть і вірять, що скоро до них / Заговорить Мойсей України (Д. Павличко); І в зашморгу забилась Україна. / Не виведе новітній нас Мойсей / на інші ясні зорі й тихі води (І. Жиленко); – Там Україна... – проказав Максим / Старозавітним голосом Мойсея (Яр Славутич); Де був Мойсей, Осія, Єремія, / Там кості встануть й розвалить руїну

– / Ой чую, що появиться Месія – / Я Твій Іван Христитель, **Україно!** (В. Пачовський)). Подеколи процес надання сакральних конотацій відбувається через експлікацію значень ‘православ’я’, ‘християнство’ (**Україна й Московщина – / Православна віра, / Один батько, одна мати / Всіх нас породила!** (нар. тв.); **І допаливсь до того, вразький сину, / Що мусив душу чорту заложити: / Проводирем орді на Україну, / У «Землю Християнськую», служити; Петро-гетьмане! Християнські душі / На тебе вопіють за кров безвинну, / Що проливав еси, на все забувши: / На православну землю Україну <...>** (П. Куліш)), ‘святиня’ (**А кілька малось тоді віри, / Які величній заміри / Пестив і в серці я кохав – / На користь рідній Україні, / На благо їй, моїй святині, / Своє життя заповідав!** (М. Старицький)); ‘храм’ (**Для тебе пуста Україна, / А не святий великий храм, / З святою кров’ю на престолі, / З труною рівності і волі** (О. Олесь); **Неосяжна осонцена днина, / і собором дзвінким Україна / написалась на мурах тюрми** (В. Стус)).

Сакралізація власної назви *Україна* може бути й опосередкована епітетами *святий, священний*, які характеризують те, що стосується її референта, належить йому: **Ви в дні весняні положили життя / На наказ святий України** (нар. тв.); **За тебе, рідна Україно, / За кров святу твоїх дітей / На суд покличемо руїни / І встане вічний Прометей!** (М. Боєслав); **Не раз, Україно, в жорстокім бою / Ти кров проливала священну свою <...>** (М. Рильський); **І, снаговито спрагла зміни, / Устане з полум’я пожеж / Священна воля України** (Яр Славутич); **Я тішився клейнодами своїми. / Але чому – імено короля, / а не ім’я священне України?!** (Л. Костенко).

Висновки. Поетичний дискурс, заманіфестовуючи потужний семантико-семантичний потенціал хороніма *Україна*, згенерував у ньому різнопланові сакральні конотації. Їхні способи вияву мають широкий імпліцитно-експліцитний діапазон і великою мірою пов’язані з алюзіями до Біблії, головню – Нового Завіту. Перспективи досліджень убачаємо в простеженні інших функційних особливостей домінантного в українській поезії топоніма.

Література

Бачинін В. А., Журавський В. С., Панов М. І. Філософія права. Київ: Ін Юре. 2003. 472 с. URL: http://www.big-lib.com/book/2_Filosofiya_prava/211_34Starii_Zavit_i_Moiseeve_pravo. **Брайло Ю.** Онім *Україна* й сема ‘мати’: корелятивні вияви в українському поетичному дискурсі. *Мова і культура*. 2018. Т. VI (195). Вип. 21. С. 317–325. **Брайло Ю.** Функційне навантаження хороніма *Україна* в

поетичному мовленні Бориса Олійника. *Проблеми сучасної філології: лінгвістика, літературознавство, лінгводидактика*. 2016. Вип. 9. С. 22–25. **Великий** тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2001. 1440 с. **Лупол А. В.** Онімний простір у поезії Василя Стуса: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 01.02.01. Одеса, 2011. 23 с. **Мельник Г. І.** Онімкон у структурі ідіостилю (на матеріалі поезії Євгена Маланюка): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса, 2009. 20 с. **Мельник Г. І.** Україна в поезії і в онімії Євгена Маланюка. *Записки з ономастики*. Одеса: Астропринт, 2007. Вип. 10. С. 64–68. **Мифологический** словарь / гл. ред. Е. М. Мелетинский. Москва: Советская энциклопедия, 1990. 672 с. **Можарова Т. М.** Оними в поетичних текстах шістдесятників: склад, структура, значення: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2009. 19 с. **Пуряєва Н.** Словник церковно-обрядової термінології. Львів: Свічадо, 2001. 160 с. **Розумний Я.** Від символізму до екзистенціалізму: християнські елементи в українській поезії двадцятого століття. *Науковий конгрес у 1000-ліття хрещення Руси-України*. Мюнхен, 1988. С. 491–515. **Романченко А. П.** Лексико-семантичні засоби вираження компаративності (функції та їх реалізація). *Вісник ОНУ*. 2012. Т. 17. Вип. 4. С. 149–158. **Скаб М.** Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери: монографія. Чернівці: Рута, 2008. 560 с. **Степаненко М.** Синтагматика оніма *Україна* в поетичному дискурсі Тараса Шевченка. *Лінгвостилістичні студії*. 2005. Вип. 2. С. 188–202. **Троян Т. І.** Семантичний потенціал топоніма *Україна* в поезії О. Олесь. *Записки з ономастики*. Одеса: Астропринт, 1999. Вип. 2. С. 88–93. **Фененко М. В.** Топоніміка України в творчості Тараса Шевченка. Київ: Радянська школа, 1965. 128 с. **Шапошникова І. В.** Лінгвостилістика творення образу України в українській поезії другої половини ХХ століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Запоріжжя, 1999. 27 с.

References

Bachynin, V. A., Zhuravskiy, V. S. & Panov, M. I. (2003). *Filosofiiya prava [Philosophy of Law]*. Kyiv: In Yure. URL: http://www.big-lib.com/book/2_Filosofiya_prava/211_34Starii_Zavit_i_Moiseeve_pravo [in Ukrainian]. **Brailko, Yu.** (2016). Funktsiine navantazhennia khoronima Ukraina v poetychnomu movlenni Borysa Oliinyka [Functional intensity of the choronym Ukraine in Borys Oliinyk's poetry]. *Problemy suchasnoi filolohii: linhvistyka, literaturoznavstvo,*

- linhvodydaktyka* (Vol. 9), (pp. 22–25) [in Ukrainian]. **Brailko, Yu.** (2018). Onim Ukraina y sema ‘maty’: koreliatyvni vyjavy v ukrainskomu poetychnomu dyskursi [Onym Ukraine and seme “mother”: correlative expressions in the Ukrainian poetic discourse]. *Mova i kultura* (Vol. VI (195), issue 21), (pp. 317–325) [in Ukrainian]. **Busel, V. T.** (Eds.). (2001). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great Dictionary of Modern Ukrainian]*. Kyiv; Irpin: Perun. [in Ukrainian]. **Fenenko, M. V.** (1965) *Toponimika Ukrainy v tvorchosti Tarasa Shevchenka [Toponymics of Ukraine in the poetry by Taras Shevchenko]*. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian]. **Lupol, A. V.** (2011). Onimnyi prostir u poezii Vasylia Stusa [Onymic dimension in Vasyl Stus’s poetry]. *Extended abstract of candidate’s thesis*. Odesa [in Ukrainian]. **Meletinskij E. M.** (Eds.). (1990). *Mifologicheskij slovar’ [Mythological dictionary]*. Moskva: Sovetskaja jenciklopedija [in Russian]. **Melnyk, H. I.** (2007). Ukraina v poezii i v onimii Yevhena Malaniuka [Ukraine in Yevhen Malaniuk’s poetry and onyms]. *Zapysky z onomastyky* (Vol. 10), (pp. 64–68). Odesa: Astroprynt [in Ukrainian]. **Melnyk, H. I.** (2009). Onimikon u strukturi idiosyliu (na materialy poezii Yevhena Malaniuka) [Onymicon in the structure of idiostyle (on the material of Yevhen Malaniuk’s poetry)]. *Extended abstract of candidate’s thesis*. Odesa [in Ukrainian]. **Mozharova, T. M.** (2009). Onimy v poetychnykh tekstakh shistdesiatnykiv: sklad, struktura, znachennia [Onyms in the poetic texts of the Sixties: composition, structure, meaning]. *Extended abstract of candidate’s thesis*. Kharkiv [in Ukrainian]. **Puriaieva, N.** (2001). *Slovnyk tserkovno-obriadovoi terminolohii [Dictionary of church-ritual terminology]*. Lviv: Svichado [in Ukrainian]. **Romanchenko, A. P.** (2012). Leksyko-semantychni zasoby vyrazhennia komparatyvnosti (funktsii ta yikh realizatsiia) [Lexical-semantic means of expression of comparability (functions and their realization)]. *Visnyk ONU* (Vol. 17, 4), (pp. 149–158) [in Ukrainian]. **Rozumnyi, Ya.** (1988). Vid symbolizmu do ekzystentsializmu: khrystianski elementy v ukrainskii poezii dvadtsiatoho stolittia [From symbolism to existentialism: Christian elements in Ukrainian poetry of the 20th century]. *Naukovyi konhres u 1000-littia khreshchennia Rusy-Ukrainy* (pp. 491–515). Miunkhen [in Ukrainian]. **Shaposhnykova, I. V.** (1999). Lihvostylistyka tvorennia obrazu Ukrainy v ukrainskii poezii druhoi polovyny XX stolittia [Linguistic style of creating the image of Ukraine in Ukrainian poetry of the second half of the 20th century]. *Extended abstract of candidate’s thesis*. Zaporizhzhia [in Ukrainian]. **Skab, M.** (2008). *Zakonomirnosti kontseptualizatsii ta movnoi katehoryzatsii sakralnoi sfery [Patterns of conceptualization and linguistic categorization of the sacral sphere]*. Chernivtsi: Ruta [in Ukrainian]. **Stepanenko, M.** (2005). Syntahmatyka onima Ukraina v poetychnomu dyskursi Tarasa Shevchenka [Syntagma of onym Ukraine in Taras Shevchenko’s poetry discourse]. *Linhvostylistychni studii* (Vol. 2), (pp. 188–202) [in Ukrainian]. **Troian, T. I.** (1999). Semantychnyi potentsial toponima Ukraina v poezii O. Olesia [Semantic potential of toponym Ukraine in the poetry by O. Oles]. *Zapysky z onomastyky*. Odesa: Astroprynt (Vol. 2), (pp. 88–93) [in Ukrainian].